

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

© Добуш Ю. Я. 2009

Проаналізовано стану рекреації Львівської області за окремими показниками. Розглядаються тенденції збільшення кількісних показників туристичного потоку останніх років та втрати частки Львівської області у структурі вітчизняної туристичної діяльності. Наведено основні проблеми, які перешкоджають розвитку рекреаційної діяльності у Львівській області. Пропонуються заходи із вирішення цих проблем.

An analysis of the recreation areas of Lviv region in the individual indicators. Presentational trend increase in quantity of tourist flow in recent years and the loss of share of Lviv region in the structure of domestic tourism activity. There are major problems that hinder the development of recreational activities in the Lviv region. Proposed measures to address these problems.

Постановка проблеми

Рекреаційна діяльність безпосередньо впливає на економіку регіону та держави через споживання рекреаційних послуг. Опосередкований вплив рекреації проявляється у стимулюванні попиту на такі види економічної діяльності, як транспорт, зв'язок, готельне і ресторанне господарство, роздрібна торгівля, харчова промисловість, фінанси і страхування. Завдяки цьому покращується економічна ситуація в регіоні та державі, створюються додаткові робочі місця на постійній та сезонній основі. Регіон та держава загалом отримують додаткові вигоди від притоку капіталу, зокрема вкладень коштів у розвиток інфраструктури регіону вітчизняними і іноземними інвесторами у результаті посилення зацікавлення з їхнього боку.

У державному класифікаторі України “ДК 009-96: Класифікатор видів економічної діяльності” не має чітко виділеної рекреаційної діяльності як окремого виду економічної діяльності. Через це існує проблема в оцінюванні соціально-економічної ефективності та важливості розвитку рекреації. Дуже важко виділити частку споживання товарів і послуг рекреантами, тобто тієї частини, яка повністю покладена на витрати рекреанта. У зв'язку з цим для проведення необхідних досліджень використовуються статистичні дані та експертні оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Рекреація є процесом, в основу якого покладено відпочинок людей у вільний від роботи час. Рекреаційна сфера охоплює галузі і підприємства, які забезпечують організацію відпочинку з метою відновлення фізичних і психологічних сил людини, а також забезпечують додатковими та супутніми товарами і послугами. Рекреаційна діяльність охоплює певні види діяльності, пов'язані із туристичною, санаторно-курортною, лікувально-оздоровчою, спортивною метою [8]. Кожен вид є певною мірою відокремленим і може бути організований незалежно від інших видів рекреаційної діяльності. Водночас через велику кількість спільних рис їх доцільно досліджувати як єдиний об'єкт економічної діяльності – рекреаційна діяльність.

Рекреанти – це все населення, яке проживає в певній місцевості, на території регіону, країни, а також ті, хто проживає за межами країни і бажає організувати свою відпочинкову діяльність на спеціально відведених для цього територіях з метою задоволення потреб у відновленні фізичних сил, оздоровленні, лікуванні чи пізнавальній діяльності.

Потенційно все населення населеного пункту, міста, району, області, регіону можна вважати рекреантами. Відмінність полягатиме у виді здійснюваної ними рекреації, місця та тривалості рекреаційної діяльності. Це три базові категорії, за якими розподіляють рекреантів.

За тривалістю здійснення рекреаційна діяльність може бути короткотривалою (1–2 дні), середньотривалою (до 7 днів) і довготривалою (понад 7 днів) [8, с. 18–26, 9, с. 36–42]. Короткотривала рекреація, як правило, пов'язана із відпочинком та відновленням фізичних сил людини. Короткотривала рекреація здійснюється переважно в межах населеного пункту, міста чи передмістя. Основними видами діяльності при цьому є відвідування театрів і кінотеатрів, прогулянки, відпочинок у паркових зонах, відпочинок за межами населеного пункту у лісових зонах (рекреаційних екосистемах). Отже, основним видом короткотривалої рекреації є лише організація відпочинку.

Середньотривала рекреація здійснюється на спеціально призначених курортах на базі санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, баз відпочинку. Середньотривала рекреація передбачає як відпочинкову діяльність, так і санаторно-курортне лікування та профілактику захворювань, причому відпочинок має цільовий, а не загальний характер. При цьому використовують природні рекреаційні ресурси та умови відповідно до основного функціонального призначення та спеціалізації курортів. Переміщення населення відбувається в межах області, регіону чи країни з метою санаторно-курортного лікування та міжнародних поїздок з метою відпочинку.

Довготривала рекреація також відбувається на спеціально відведених курортних місцевостях. Довготривала рекреація менше пов'язана із відпочинком як цільовим видом діяльності, оскільки тут він швидше розглядається як тривала перерва у роботі, відлучення від виконання трудових обов'язків. Переважає у цьому випадку санаторно-курортне лікування, профілактика захворювань. Переміщення може відбуватися як в межах області, так і в межах країни, а також за її межі.

Підсумком цього є виділення щоденної, щотижневої та щорічної рекреації [9, с. 41]. Виходячи із вільного вибору виду рекреаційної діяльності населенням, місця та тривалості його здійснення, можна виокремити такі види рекреації:

- внутрішня рекреація – це рекреаційна діяльність людини за межами свого постійного місця проживання в межах регіону чи країни;
- іноземна рекреація (в'їзна) – це рекреаційна діяльність осіб-нерезидентів, у спеціально призначеній місцевості в межах країни, громадянами якої вони не перебувають;
- зарубіжна рекреація (виїзна) – це рекреаційна діяльність осіб-резидентів країни у межах спеціально відведених місцевостей регіону та країни, що знаходяться за межами країни-походження та середовища їх проживання;
- прикордонна рекреація – це рекреаційна діяльність людей, що мешкають у прикордонних територіях з метою здійснення рекреації на спеціально відведеній місцевості на термін, що не перевищує 24 години.

Окремо виділяють рекреацію у межах країни, національну та міжнародну рекреацію [4]. Рекреація в межах країни охоплює внутрішню та іноземну (в'їзну) рекреацію. Національна рекреація охоплює внутрішню та зарубіжну (виїзну) рекреацію. Міжнародна рекреація охоплює сукупність іноземної (в'їзної) і зарубіжної (виїзної) рекреації.

Всю сукупність людей, які здійснюють рекреаційну діяльність з відповідною метою у межах регіону чи країни на спеціально відведених місцевостях, використовуючи при цьому природні рекреаційні ресурси і умови, можна віднести до категорії відвідувачів. Проте для отримання детальних якісних і кількісних даних стосовно рекреаційної діяльності, яка ними здійснюється, доцільно розмежувати відвідувачів на рекреантів і одноденних відвідувачів. Оскільки одноденні відвідувачі із усіх видів рекреаційної діяльності займаються виключно відпочинковою діяльністю, а використання і споживання ними природних рекреаційних ресурсів з лікувальною і оздоровчою метою є дуже незначним, то для дослідження стану ринку рекреаційних послуг їх потрібно розглядати, але виділити в окрему групу. В деяких випадках їх можна прирівнювати до туристів.

Відповідно до характеру рекреаційної діяльності можна виділити внутрішнього рекреанта, іноземного рекреанта, закордонного рекреанта. Внутрішні рекреанти організовують свою рекреаційну діяльність у межах регіону чи країни, громадянами якої вони є. Іноземні (в'їзні) рекреанти є громадянами інших держав, здійснюють рекреаційну діяльність за межами країни

проживання. Це ті особи, які відвідують Україну з метою рекреації. Зарубіжні рекреанти – рекреанти, які для здійснення рекреаційної діяльності виїжджають за межі країни проживання, громадянами якої вони є. Це особи, які подорожують за межі України з метою рекреації.

Транзитні відвідувачі здійснюють тимчасову зупинку в певній місцевості під час подорожі до основного місця призначення. Для їх врахування доцільно включити їх до одноденних відвідувачів.

Рекреанти відрізняються за метою відвідання тієї чи іншої місцевості, призначеної для рекреації. Розподіл рекреантів за метою відвідування є важливим з огляду на застосування нормативних показників споживання ними рекреаційних ресурсів, розрахунку рівня споживчих витрат і тривалості відвідування.

Мета здійснення рекреаційної діяльності збігається із видами діяльності рекреації та її функціональним призначенням. Враховуючи це, рекреантів можна розподілити за метою здійснення ними рекреаційної діяльності [8, 9]:

- санаторно-курортна мета – відпочинок або лікування, медична реабілітація, профілактика захворювань, лікування за основним профілем захворювання;
- лікувально-оздоровча – метою є профілактика захворювань, загальне оздоровлення організму, лікування окремих органів чи систем людського організму, повне лікування;
- спортивна – відпочинок, пов'язаний із участю у спортивних змаганнях та заходах;
- пізнавальна – відпочинок, пов'язаний із подорожами та відвідуванням культурно-історичних пам'яток та місцевостей.

Рекреаційна діяльність населення передбачає споживання не лише основних послуг, що їм пропонується сферою рекреації, але і товарів та послуг, що пропонуються інфраструктурними та іншими суміжними галузями. Тому всю сукупність спожитих товарів і послуг рекреантами для задоволення їхніх рекреаційних потреб вважатимемо рекреаційним споживанням. Слід зауважити, що рекреаційне споживання повинно збігатися у часі із рекреаційною діяльністю людини. До рекреаційного споживання слід також відносити спожиті товари і послуги під час підготовчого і заключного етапів рекреації. Отже, отримаємо такі види рекреаційного споживання за часом здійснення рекреації [4]:

- підготовче (попереднє) споживання, пов'язане із споживанням товарів і послуг, необхідних для підготовки рекреаційної діяльності;
- поточне споживання передбачає споживання товарів і послуг безпосередньо під час здійснення рекреаційної діяльності;
- завершальне споживання, пов'язане із споживанням тих товарів і послуг, які необхідні для закінчення рекреаційної діяльності.

З огляду на споживання рекреантами товарів і послуг можна виділити основні і додаткові послуги, які споживають рекреанти. До основних належать послуги розміщення, харчування, організації рекреаційного процесу (профілактика захворювань, лікування, рекреаційні, культурні, розважальні і спортивні заходи), транспортні послуги. Характерними особливостями основних послуг рекреаційного споживання є власне їх рекреаційне, а не побутове повсякденне споживання, висока еластичність попиту (чутливість попиту залежить від наявності та зростання кількості рекреантів, задоволення потреб яких сприяє зростанню кількості споживання рекреаційних товарів і послуг). Попит на рекреацію на певній рекреаційній території залежить від наявності природних рекреаційних ресурсів та природно-ресурсного потенціалу території. Його зменшення призводить до прямо пропорційного скорочення рекреації та рекреаційного споживання. Додаткове споживання пов'язане із придбанням сувенірної продукції, страхуванням, фінансовими послугами тощо. Вони є супутніми відносно основного рекреаційного споживання, але не є обов'язковими і не залежать прямо від здійснення рекреаційної діяльності.

Туроператори і турагентства, які є посередниками на ринку рекреаційних та туристичних послуг, пропонують широкий набір рекреаційних чи туристичних пакетів послуг, що дає можливість споживачам обрати необхідний вид діяльності.

Попит з боку зацікавлених груп населення визначає рекреацію як вид економічної діяльності, з іншого боку, рекреація (рекреаційна діяльність) є тим набором послуг, створення і споживання яких призначене задовольнити цей попит. Тому рекреація охоплює широке коло послуг, які стосуються цього виду діяльності: внутрішні та міжнародні перевезення, громадське харчування, зв'язок тощо.

Оскільки рекреаційна діяльність населення може відбуватися як в місцях постійного проживання, так і за межами населеного пункту, області чи країни, то для оцінювання рекреаційної активності регіону доцільно проаналізувати його туристичні потоки відносно країни, а вже з них виділити сегмент рекреаційної діяльності.

Формулювання цілей статті

Метою статті є виявлення проблем, що перешкоджають функціонуванню та розвитку рекреаційної сфери та пошук шляхів розв'язання цих проблем з метою стратегічного планування розвитку сфери рекреації.

Виклад основного матеріалу

Особливості ринку рекреаційних послуг пов'язані із специфікою самих рекреаційних послуг: неможливості зберігання і нагромадження, сезонність надання і споживання рекреаційних послуг, диференціація якості наданих рекреаційних послуг, наперед визначений характер попиту на рекреаційні послуги. Відповідно все це створює нерівномірність між попитом та пропозицією рекреаційних послуг, що призводить до складності прогнозування як попиту на рекреаційні послуги, так і їх пропозиції.

Попит на рекреаційні послуги, як і на будь-які інші види товарів чи послуг, виходить із потреб людини. Потреби людини у відпочинку, оздоровленні чи лікуванні є первинними, а їхнє задоволення відбуватиметься насамперед. Потреби в оздоровленні і лікуванні формуються у зв'язку з погіршенням стану здоров'я чи з метою профілактики захворювань, потреби у відпочинку формуються у зв'язку з необхідністю зняття фізичної та моральної втоми. Отже, попит на товари і рекреаційні послуги відображає певну потребу населення у відпочинку, оздоровленні, лікуванні.

Пропозиція на ринку рекреаційних послуг – запропонований рекреаційними установами комплекс заходів із відпочинку, оздоровлення та лікування населення за певний проміжок часу. Рівень і обсяг пропозиції рекреаційних послуг залежить від можливостей використання природних рекреаційних ресурсів (природно-ресурсного потенціалу), місткості матеріально-технічної бази рекреації, лімітуючих та розвиваючих факторів рекреації, законодавчих обмежень.

На нерівномірність попиту і пропозиції впливають як цінові, так і нецінові чинники. Це передусім вимоги споживачів до якості та насиченості рекреаційних послуг, величина доходів (купівельна спроможність), рівень цін на інші рекреаційні послуги, можливість заміщення даного виду рекреаційної послуги іншими, виробничі можливості, ресурсне забезпечення, інфляційні очікування, кількість рекреаційних закладів, що надають послуги та ін.

Важливим показником, який характеризує співвідношення попиту і пропозиції, є еластичність, тобто чутливість споживачів та чутливість рекреаційних закладів, що надають такі послуги, до зміни цін на рекреаційні послуги.

При прогнозуванні попиту на рекреаційні послуги передусім слід враховувати його забезпеченість грошовою масою. Важливими факторами прогнозування є чинники особистого характеру рекреантів, такі як звички, смаки, переваги споживачів, на формування яких впливають стать, вік, приналежність до певної соціальної групи, традиції.

Для ринку рекреаційних послуг характерні такі особливості:

1. Низькі темпи розвитку рекреаційної сфери обумовлені кризовим станом економіки країни, скороченням фінансування соціально-економічних програм розвитку, зменшенням платоспроможності населення, зростанням цін на рекреаційні послуги;

2. Функціонування в умовах мінливого, нестабільного і недосконалого законодавства, що гальмує нормальний розвиток рекреаційної сфери, обмежує розширення асортименту послуг, впливає на ціноутворення;

3. Слабка конкуренція на внутрішньому ринку, обумовлена наявністю природних рекреаційних ресурсів у розпорядженні конкретних рекреаційних закладів та їх спеціалізацією;

4. Загострення конкурентної боротьби з боку закордонних рекреаційних систем сусідніх країн та країн дальнього зарубіжжя.

Ці негативні фактори гальмують нормальний розвиток рекреаційної сфери. Населення все більше починає надавати перевагу закордонним рекреаційним поїздкам з метою відпочинку і оздоровлення. Це пояснюється передусім краще розвинутою інфраструктурою територіальних рекреаційних систем, вищим рівнем якості надаваних рекреаційних послуг, їхньою диференціацією залежно від індивідуальних особливостей рекреантів, помірний рівень цін відносно вітчизняного ринку рекреаційних послуг. Така тенденція прослідковувалася протягом останніх років.

Динаміка туристичних потоків та туризму як різновиду пізнавальної діяльності рекреації у Львівській області характеризується тенденціями до зниження активності та має спадний характер. Тоді як по Україні загалом простежується активізація туристичної діяльності, якій сприяють розширення Шенгенської зони, демократизація суспільного життя, збільшення пропозиції туристичних послуг. Поряд з цим існують і несприятливі обставини, що обмежують темпи розвитку туристичної та рекреаційної сфери в Україні та в регіонах, пов'язані із організацією приватного туризму, що ускладнює облік та моніторинг туристичних потоків і кількість спожитих туристичних послуг, невисокою якістю туристичних та рекреаційних послуг, що спричиняє виїзд громадян України за кордон, а це, своєю чергою, викликає труднощі із перетином кордонів, оскільки існують жорсткі правила перетину кордонів сусідніх країн, країн ЄС та Шенгенської зони порівняно із в'їздом іноземців в Україну. Дані про кількість обслужених туристів та екскурсантів у Львівській області, а також їх частка відносно України відображені в табл. 1 [11, 12].

Починаючи з 2004 року, прослідковується тенденція до зниження кількості обслуговування туристів у Львівській області щодо загальної кількості обслужених туристів в Україні. Хоча протягом останніх чотирьох років (2005–2008) кількість обслужених туристів у Львівській області і зростає, але позиції на державному рівні поступово втрачаються. Частка обслужених туристів у Львівській області поступово знижувалася від 6,8 % у 2004 р. до 4,09 % у 2007 р. і лише у 2008 році завдяки коригуванню цін та розширення спектра запропонованих послуг частка обслужених туристів зросла до рівня 2005 року і становить 4,72 %.

Структура туристичних потоків також відображає погіршення ситуації із організацією туристичної діяльності у Львівській області. Поступово знижується як кількість іноземних туристів, починаючи із 2004 року, так і частка області в Україні від 7,34% у 2004 р. до 3,77% у 2008 р. Проте тут слід відмітити і одну позитивну тенденцію: попри практично незмінну кількість обслужених іноземних туристів в Україні, вони все ж надавали перевагу Львівській області, завдяки чому кількість обслужених іноземних туристів тут зросла у 1,5 раза до 14062 осіб, а частка в Україні зросла до рівня 3,77 % порівняно з 2,54 % у 2007 році. Населення, яке прагне організувати свою туристичну діяльність в межах країни, все частіше робить вибір на користь інших регіонів. Про це свідчить частка внутрішнього туризму по Львівській області, яка знизилася практично у 1,75 раза із 6,71 % у 2004 р. до 3,8 % у 2008 р. хоча кількість внутрішніх туристів по Львівській області залишилися майже без змін з незначним збільшенням у 2007–2008 роках. Це пояснюється значним, у понад 1,5 раза, скороченням внутрішнього туризму по Україні. Тобто населення України загалом та Львівської області зокрема переорієнтувалося на організацію закордонного туризму і відпочинку. З огляду на такі обставини, ситуація із закордонним туризмом в Україні в останні роки значно покращилася. Населення Львівської області є достатньо активним у плані організації закордонного туризму, про що свідчить постійне зростання кількості людей, які виїжджали за кордон. У 2007 році частка Львівської області у закордонному туризмі становила 17,33 %, проте це відбулося лише завдяки тому, що в цей період в Україні кількість людей, які виїжджали за кордон з туристичною метою, скоротилась у 2,6 раза порівняно з 2006 роком. Уже в 2008 році в Україні відбувся перерозподіл туристичної діяльності між закордонним і внутрішнім туризмом. В умовах скорочення частки Львівської області в структурі туристичної діяльності в Україні, у 2008 році ситуація дещо покращилася. Всі показники туристичної діяльності зросли до рівня 2005 року.

Таблиця 1

Туристичні потоки у Львівській області за 2003–2008 роки

	2004			2005			2006			2007			2008			Середній темп росту у Львівській області, %
	Львівська обл.	Україна	Частка Львівської обл., %	Львівська обл.	Україна	Частка Львівської обл., %	Львівська обл.	Україна	Частка Львівської обл., %	Львівська обл.	Україна	Частка Львівської обл., %	Львівська обл.	Україна	Частка Львівської області, %	
1. Кількість обслужених туристів, тис. осіб:	128563	1890370	6,80	90756	1825649	4,97	93553	2206498	4,24	117242	2863820	4,09	143610	3041655	4,72	2,33
- іноземні туристи (іноземний туризм),	32020	436311	7,34	11233	326389	3,44	8427	299125	2,82	9478	372455	2,54	14062	372752	3,77	-7,30
- громадяни України, що віїжджали за кордон (закор- донний туризм),	28616	441798	6,48	35068	566942	6,19	40717	868228	4,69	58250	336049	17,33	76851	1282023	5,99	24,62
- внутрішні туристи (внутрішній туризм),	67927	1012261	6,71	44455	932318	4,77	44409	1039145	4,27	49514	2155316	2,30	52697	1386880	3,80	-6,75
2. Кількість екскурсантів,	96647	1502031	6,43	112450	1704562	6,60	140680	1768790	7,95	79320	2393064	3,31	78418	2405809	3,26	2,70

Отже, маючи всі необхідні передумови для розвитку рекреації і туризму у Львівській області, цей вид економічної діяльності перебуває на стадії повільного спаду. Хоча і відбувається зростання кількості обслуговуваних туристів, переважає закордонний туризм.

Головною причиною цього є скорочення організованого туризму. Україна загалом у цьому плані не є винятком. Хоча Держприкордонслужба і реєструє зростання кількості осіб, що подорожують з туристичною метою, дедалі більша їх частина самостійно займається організацією поїздки. У 1995 році частка організованого в'їзного туризму в Україну становила 55 %, у 2000 році – 16,6 %, у I півріччі 2008 року – 3% при тому, що за аналогічний період 2007 року вона становила 2%. Це є наслідком спрощеного режиму перетину українських кордонів. Крім того, велика кількість інформації в мережі Інтернет та вільний доступ до неї сприяє поширенню електронної комерції у вигляді торгівлі послугами, що спонукає іноземців все рідше звертатися до послуг туроператорів. Переважна більшість в'їзних туристів, – як організованих, так і неорганізованих – є громадянами сусідніх держав, а саме Росії, Білорусії і Молдови. Як правило, вони користуються послугами розміщення, харчування чи іншими без посередництва вітчизняних туроператорів, що впливало би на підвищення вартості сервісного обслуговування готелями чи санаторіями. Крім того, закордонні турфірми мають можливість укладення договорів безпосередньо із готелями, санаторіями, базами відпочинку. Ще одним варіантом перебування закордонних туристів є приватний сектор, послуги з розміщення в якому надають дуже мало турфірм. Закордонні туристи на час подорожі можуть проживати у родичів чи знайомих, котрі мешкають на території цієї країни.

Ці самі тенденції прослідковуються і у Львівській області: частка іноземних відвідувачів зменшується, зростає кількість подорожей вітчизняного населення за кордон, що зумовлює зменшення обсягів внутрішнього туризму. На рис. 1 зображено структуру обслугованих туристів суб'єктами туристичної діяльності України за 2005–2008 роки [6, 11].

Рис. 1. Структура обслугованих туристів суб'єктами туристичної діяльності України за 2005–2008 роки

Кількість обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності іноземців, які відвідали Львівську область з туристичною метою поступово зменшувалася. У 2008 році кількість іноземних туристів збільшилася на 25 % порівняно з 2005 роком з 11233 осіб у 2005 р. до 14062 осіб у 2008 р. та майже у 1,5 раза порівняно з 2007 роком. Причиною поступового скорочення іноземних туристів стало встановлення у 2005 році ставки ПДВ на рівні 20 % на в'їзний туризм. Відтак значно скоротилися в'їзні туристичні потоки, що призвело до зменшення кількості підприємств, які займаються в'їзним туризмом та тінізації їх діяльності. Проте негативні тенденції на валютному ринку та значне знецінення національної валюти призвело до зростання кількості туристичних подорожей у Львівській області іноземцями у 2008 році через відносно прямопропорційне здешевлення національного турпродукту.

Відбувся перерозподіл туристів між двома іншими напрямками – закордонним та внутрішнім туризмом. Частка закордонного туризму збільшилася з 23 % у 2005 р. до 53 % у 2008 р. Відповідно частка внутрішнього туризму зменшилася до 37 %.

Переважно Львівську область відвідують туристи з Російської Федерації, Білорусі, Німеччини, Польщі; це були короткострокові поїздки на 3–4 дні.

Поступова зміна орієнтирів у виборі місця відпочинку призвела до зміни акцентів роботи турфірм. Протягом останніх років ними все більше пропонуються послуги із подорожами і відпочинком за кордоном, тобто збільшується пропозиція виїзного туризму. Тут, крім об'єктивних причин, існують також і суб'єктивні причини, які стали перешкодою розвитку туристичної та рекреаційної сфер. Перш за все вони пов'язані із високою, а в деяких випадках завищеною вартістю послуг розміщення та супутніх сервісних послуг. Це, своєю чергою, негативно впливає на конкурентоспроможність регіонального та національного продукту туристичної та рекреаційної сфер саме за компонентом ціноутворення. Поштовхом до зростання ціни на туристичні та рекреаційні послуги стало зростання вартості тарифів на енергоносії, транспортних послуг. Недостатня увага також приділяється розвитку інфраструктури. Окремо слід сказати і про цілеспрямовану антирекламу з боку інших країн та слабкої протидії в цьому з боку регіональних та державних органів влади, слабкий розвиток інформаційних систем, які б на належному рівні розвивали національну та регіональну рекреаційну і туристичну сферу.

Дещо краща ситуація простежується у сфері рекреаційної діяльності, а саме внутрішньої рекреації. У споживанні рекреаційних послуг населенням Львівської області та України спостерігається позитивна динаміка. Впродовж 2007 року послугами санаторно-курортних закладів Львівщини скористалося 255,7 тис. осіб (табл. 2) [1, 6].

Таблиця 2

**Кількість осіб, оздоровлених
у санаторно-курортних закладах Львівщини протягом 2002–2007 років**

Показники	Роки					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1. Оздоровлено впродовж тривалого періоду, тис. осіб Зокрема у:	238,3	256,6	247,4	238,7	253	255,7
- санаторіях	215,5	231	225	215,8	231,8	233,8
- пансіонатах з лікуванням	7,4	6,8	6,4	7,1	3,9	4,1
- санаторіях-профілакторіях	7,1	7,8	5	5,1	5,7	6
- курортних поліклініках	1,8	1,6	2,3	2,2	2,6	2,8
- будинках та пансіонатах відпочинку	1	2,6	2,9	3,1	3,5	4,3
- базах відпочинку та самостійних закладах 1–2 денного перебування	5,5	6,8	5,8	5,4	5,5	4,7
2. Відпочили впродовж 1–2 днів	9,2	9,1	6,6	6,7	6,8	5,6
Разом	247,5	265,7	254	245,4	259,8	261,3

Населення надає перевагу організації рекреаційної діяльності у санаторіях поряд з іншими закладами. Розташовані на курортних місцевостях зі сприятливими ландшафтними і природно-кліматичними умовами, використовуючи для профілактики, оздоровлення і відпочинку природні рекреаційні ресурси в поєднанні з лікувальною фізкультурою і харчуванням, санаторії мають значну перевагу перед іншими типами закладів. Санаторії містять практично весь комплекс лікувальних, оздоровчих та профілактичних заходів, тоді як інші заклади мають досить вузьке лікувально-оздоровче призначення і використовуються переважно для індивідуального чи сімейного відпочинку.

Найбільшою популярністю серед рекреантів користуються курорти Трускавець і Моршин. Щороку у санаторіях, пансіонатах, будинках та базах відпочинку відпочивають близько 160 тис. осіб на курорті Трускавець та близько 50 тис. осіб щорічно на курорті Моршин завдяки наявності значних запасів мінеральних вод різних типів, значного рекреаційного потенціалу, наявності природних та інших рекреаційних ресурсів. Інші курорти Львівської області користуються значно меншим попитом (табл. 3) [11].

Таблиця 3

Кількість оздоровлених осіб, на курортах Львівської області за 2002–2007 рр.

Курорти Львівської області		Роки					
		2002	2003	2004	2005	2006	2007
Великий Любінь	Оздоровлено громадян України	2 409	2 761	2 421	2 641	1 893	3 317
	Оздоровлено іноземців	-	30	11	17	15	22
Моршин	Оздоровлено громадян України	44 652	44 229	41 690	38 777	41 997	49 475
	Оздоровлено іноземців	4 123	2 563	2 649	2 520	2 495	2 579
Немирів	Оздоровлено громадян України	1 627	2 132	2 414	2 769	2 671	2 836
	Оздоровлено іноземців	2	2	-	-	-	-
Східниця	Оздоровлено громадян України	1 743	1 324	2 088	1 748	2 020	2 179
	Оздоровлено іноземців	13	-	-	-	-	-
Трускавець	Оздоровлено громадян України	153 063	166 139	133 288	131 861	137 534	158 596
	Оздоровлено іноземців	24 974	24 550	24 316	27 334	27 173	26 494
Шкло	Оздоровлено громадян України	3 206	3 782	1 218	2 828	3 850	5 866
	Оздоровлено іноземців	326	331	329	350	214	74
Разом	Оздоровлено громадян України	206 700	220 367	183 119	180 624	189 965	222 269
	Оздоровлено іноземців	29 438	27 476	27 305	30 221	29 897	29 169

Для задоволення рекреаційних потреб населення України і іноземці мають рівні права у користуванні послугами санаторно-курортних закладів, використанні та споживання природних рекреаційних ресурсів. Закон України “Про туризм” зобов’язує осіб, які організують експлуатацію рекреаційних ресурсів, забезпечити охорону довкілля та вжити всіх необхідних заходів щодо здійснення мінімального впливу на навколишнє середовище або припинення діяльності, яка може завдати шкоди довкіллю (Закон України “Про туризм”). На рис. 2 зображено

структуру користування послугами санаторно-курортних закладів вітчизняними і іноземними рекреантами у Львівській області [1, 6].

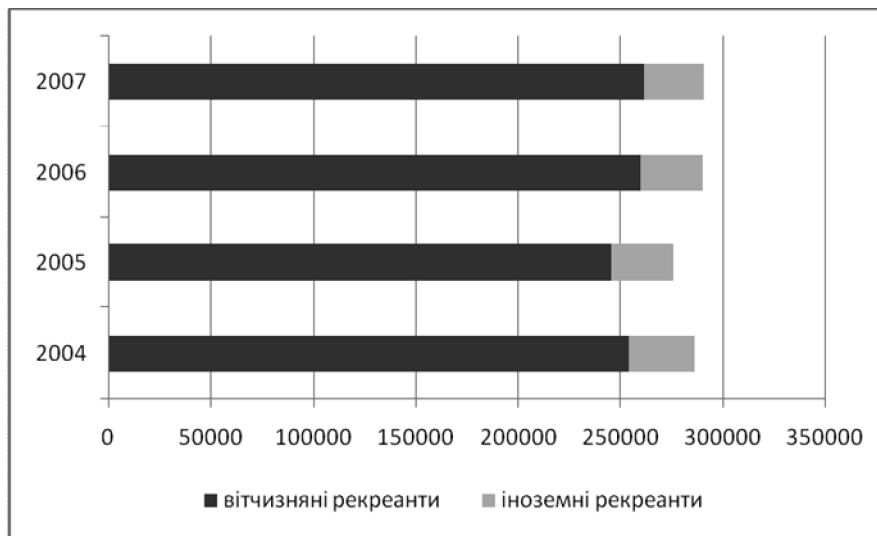

Рис. 2. Структура споживання послуг санаторно-курортних закладів вітчизняними та іноземними рекреантами у Львівській області за 2004–2007 рр.

Спостерігається стабільне споживання рекреаційних послуг рекреантами. Частка іноземних рекреантів практично не змінилася і становить у різний період часу 11–12 %.

Санаторно-курортна діяльність у іноземців не користується такою популярністю у сфері рекреації, як туризм. Це пов'язано передусім з тим, що люди швидше надають перевагу вітчизняному лікуванню, оздоровленню, профілактиці порівняно із закордонними послугами. На рис. 3 зображено структуру рекреаційної сфери за напрямками основних видів діяльності вітчизняних і іноземних рекреантів [1, 6].

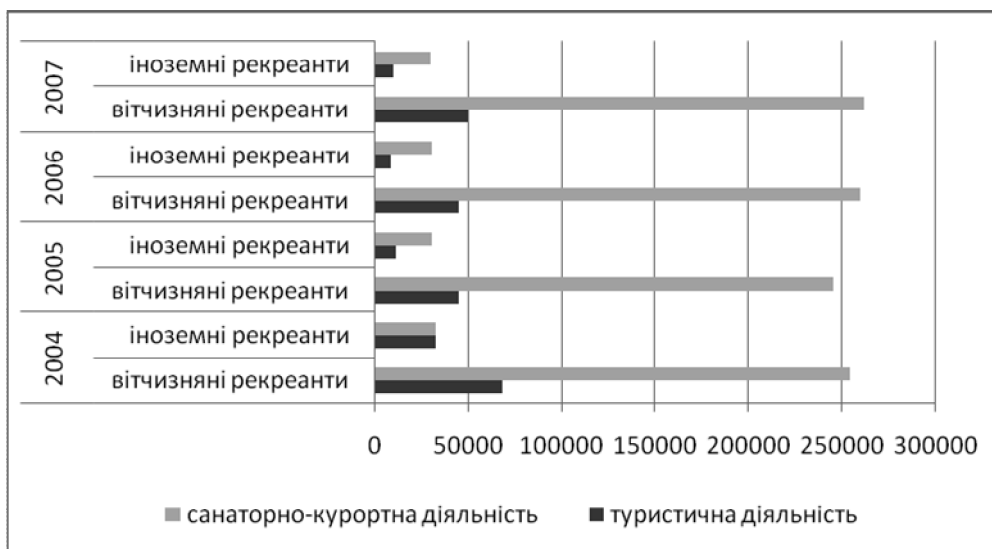

Рис. 3. Структура рекреаційної сфери за видами діяльності

Рекреаційна діяльність, пов'язана із санаторно-курортних відпочинком у Львівській області, значно поширеніша за туристичну як серед вітчизняного населення, так і серед іноземців, про що свідчать результати дослідження.

Рекреаційна діяльність безпосередньо пов'язана із залученням природних рекреаційних ресурсів. Не менш важливими для організації рекреаційної діяльності є інфраструктурні та

соціально-побутові ресурси, створені людиною. До природних рекреаційних ресурсів належать бальнеологічні, кліматичні, ландшафтні, пляжні та пізнавальні. Інфраструктурні і соціально-побутові ресурси забезпечують рекреантів додатковими умовами для здійснення ними рекреаційної діяльності. Такі ресурси необхідні для задоволення потреб рекреантів у послугах розміщення, харчування, використання транспорту, в наданні фінансових, страхових та інформаційних послуг.

Одне з важливих місць серед природних рекреаційних ресурсів області займають мінеральні води, оскільки саме вони є тим головним компонентом, який безпосередньо застосовується у санаторно-курортному лікуванні як одних з видів рекреації. У мінеральних водах підвищено вміст хімічних елементів та сполук, газів, які справляють цілющий лікувальний ефект при їх внутрішньому чи зовнішньому застосуванні. Як правило, мінеральні води мають підземне, в деяких випадках поверхнєве походження. Саме на базі існуючих різноманітних за лікувальними властивостями мінеральних джерел і створюються санаторії, курорти, оздоровниці відповідної спеціалізації.

За складом мінеральні води бувають [10]:

- столові мінеральні води;
- лікувально-столові води;
- лікувальні води.
- За мінералізацією розрізняють:
 - слабкомінералізовані М.в. (1—2 ‰),
 - малої (2—5 ‰),
 - середньої (5—15 ‰),
 - високої (15—30 ‰) мінералізації,
 - розсольні М.в. (35—150 ‰)
 - міцнорозсольні М.в. (150 ‰ і більше).

За йонним складом розподіляються на хлоридні (Cl^-), гідрокарбонатні (HCO_3^-), сульфатні (SO_4^{2-}), натрієві (Na^+), кальцієві (Ca^{2+}), магнієві (Mg^{2+}) тощо.

За газовим складом та специфічними елементами розрізняють: вуглекислі, сульфідні (сірководневі), азотні, бромисті, йодисті, залістисті, арсенисті, кремнієві, радонові та інші.

За температурою мінеральні води розподіляють на холодні (до 20 °С), теплі, або субтермальні й термальні води; залежно від наявності газів і специфічних елементів та за бальнеологічним значенням – на вуглекислі, сульфідні, залістисті, стибієві, радонові, бромисті, йодисті, мінеральні без специфічних компонентів та ін., а також за рН та радіоактивністю.

За фізико-хімічними властивостями води можна виділити 7 груп:

- Так звані індиферентні води, акратотерми. Бідні солями;
- Води, що містять харчову сіль;
- Лужні води (підрозділяються на вуглекислі та лужно-вуглекислі);
- Гіркі води, до складу яких входить сірчаноокисла магnezія;
- Води, що містять глауберову сіль;
- Сірчасті води, що містять сірководень, сірчаний кальцій, натрій, магній і калій;
- Залістисті води, що характеризуються вмістом двовуглекислого закису заліза.

Карпатський регіон, до складу якого входить Львівська область, налічує близько 800 джерел мінеральних вод практично усіх типів [2]. На території Львівської області зосереджено 46,1 % запасу мінеральних вод України.

У Львівській області розвідані залістисті води з підвищеним вмістом органічних речовин. Найбільше таких вод має Східницьке родовище мінеральних вод, яке нараховує 38 джерел і понад 17 свердловин з різним фізико-хімічним складом. Дебіт залістистих мінеральних вод становить 71,1 м³/добу.

Йодо-бромні води розвідані та відкриті групами свердловин на нафтових і газових площах Воля Блажковська і Рудки Самбірського району, Судова Вишня Мостиського району, Коханівка Яворівського району, Уріж Дрогобицького району та ін. Мінеральні води цієї групи є високо-термальними, за газовим складом належать до метанових. Також йодо-бромні води за фізико-

хімічним складом гідрокарбонатних, хлоридно-гідрокарбонатних і хлоридно-натрієвих виявлені в Східницькому родовищі мінеральних вод. Мінеральні води з підвищеним вмістом органічних речовин типу “Нафтуса” поширені практично на всій гірській території Львівської області. У межах зони поширення цих мінеральних вод функціонують курорти Трускавець, Східниця, Верхньосиньовидне. Розвідані запаси мінеральних вод цього типу становлять понад 5000 м³/добу. Крім нафтусеподібних вод, у Східницькому родовищі виявлені і інші типи вод, а саме слабкомінералізовані залізисті, слабкомінералізовані гідрокарбонатні і хлоридно-гідрокарбонатні натрієві, хлоридні натрієві солянки з підвищеним вмістом бромю.

Загалом у Львівській області розвідано 19 родовищ мінеральних підземних вод, з них 17 родовищ експлуатуються на підставі ліцензій. Запаси мінеральних вод в розмірі 1314 м³/добу використовують як столові та лікувально-питні, а також для зовнішнього застосування у вигляді ванн в межах санаторно-курортних закладів з лікувальною та профілактичною метою. Найбільшими користувачами природних рекреаційних лікувальних ресурсів є курорти “Трускавець”, “Моршин”, “Любінь Великий”, “Немирів”, “Шкло”, “Східниця”.

Лікувальні розсоли з підвищеним вмістом сульфатів передусім сконцентровані на курорті “Моршин”. Розвідані запаси вод складають 69 м³/добу. Загальні розвідані запаси та прогнозні ресурси лікувальних розсолів Львівської області становлять понад 600 м³/добу.

На території Львівщини виявлено також вуглекислі мінеральні води типу “Боржомі”, “Єсентуки”.

Торф'яні грязі, які належать до лікувальних бальнеологічних ресурсів, знаходяться у Немирівському, Великолюбінському і Шклівському родовищах. Їх запаси становлять 462 тис. м³ та забезпечують поточні та перспективні потреби санаторно-курортних закладів, що функціонують на їх базі.

Інфраструктурні (заклади розміщення і харчування) і соціально-побутові ресурси (ресурси технічного, комунікаційного, інженерно-комунального забезпечення, технічні, фінансові, інформаційні, інтелектуальні) необхідні для організації рекреаційної діяльності населення. З їх допомогою забезпечується постійний процес надання рекреаційних послуг.

У Львівській області налічується 52 санаторії, 10 пансіонатів з лікуванням, 8 санаторіїв-профілакторіїв, 8 будинків та пансіонатів відпочинку, 31 база відпочинку, 9 закладів 1–2 денного перебування (табл. 4, рис. 4) [1]. Кількість місць у кожному санаторно-курортному та оздоровчому закладі зменшувалася, що пояснюється їх переобладнанням у номери покращеної комфортності. Зниження попиту через зростання вартості санаторно-курортних та рекреаційних послуг, загальна низька якість супутніх послуг (проживання, харчування, медичне обслуговування), невідповідність номерів умовам санаторно-курортного лікування та рекреаційній діяльності призвело до необхідності переобладнання та модифікації матеріально-технічної бази рекреації. У зв'язку з цим значна частина закладів розміщення повністю чи частково припинила свою діяльність, термін переобладнання і модифікації інших закладів розміщення перевищував запланований, що у результаті позначилося на обсягах наданих послуг. Причиною значних затримок та простоювання є відсутність коштів на експлуатацію закладів розміщення.

Проте це зовсім не відобразилося негативно на коефіцієнті завантаженості санаторно-курортних та оздоровчих закладів (рис. 5), який відображає кількість осіб, що припадає на одне ліжкомісце за розрахунковий період. 2005 рік став початком масових ремонтів, переобладнання та модифікації санаторно-курортних закладів розміщення. У цей період кількість рекреантів дещо скоротилася. Певним чином це також відобразилося і на коефіцієнті завантаженості цих закладів, який знизився до рівня 11,15 люд./місце. В 2007 році процес переобладнання матеріально-технічної бази поступово завершився, що позитивно відображається на зростанні попиту на рекреаційні та санаторно-курортні послуги. Підвищення якості обслуговування рекреантів та запропонованих послуг позитивно відбилося і на коефіцієнті завантаженості санаторно-курортних закладів та

закладів відпочинку. Порівняно із 2006 роком (Кз 10,77 люд/місце) коефіцієнт завантаженості зріс до 13,73 люд/місце.

Таблиця 4

Санаторно-курортні заклади Львівської області

Роки	Заклади													
	Санаторії		Пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки та пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Заклади 1–2-денного перебування		Разом закладів	У них ліжок (місць) тис.
	Кількість	Ліжко-місць, тис.	Кількість	Ліжко-місць, тис.	Кількість	Ліжко-місць, тис.	Кількість	Ліжко-місць, тис.	Кількість	Ліжко-місць, тис.	Кількість	Ліжко-місць, тис.	Кількість	Ліжко-місць, тис.
2002	51	17	20	1,3	8	0,7	4	0,1	28	1,8	17	0,8	128	21,7
2003	50	16,2	16	1,1	8	0,9	9	0,4	32	2,0	17	0	132	20,5
2004	50	15,9	16	1,4	7	0,4	9	0,4	32	1,7	15	0,7	129	20,6
2005	50	17,3	16	1,5	7	0,4	9	0,4	32	1,7	14	0,6	128	22,0
2006	53	20,5	12	0,6	8	0,5	8	0,4	33	1,8	10	0,4	124	24,1
2007	53	15,8	11	0,6	8	0,4	8	0,4	31	1,5	9	0,4	120	19,0
2008	52	16,9	10	0,5	8	0,4	8	0,4	31	1,4	9	0,4	109	19,6

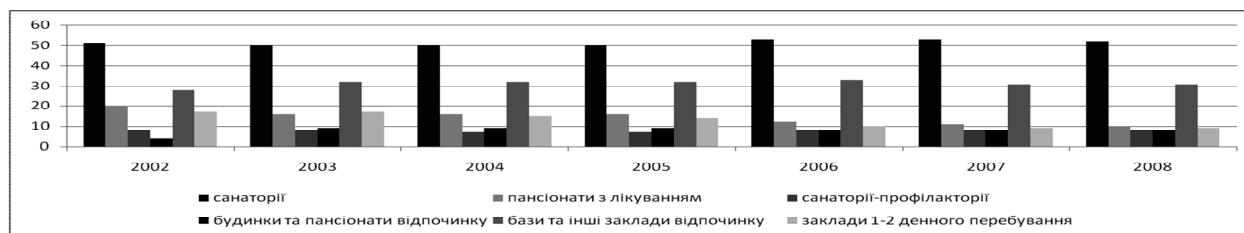

Рис. 4. Структура санаторно-курортних закладів Львівської області

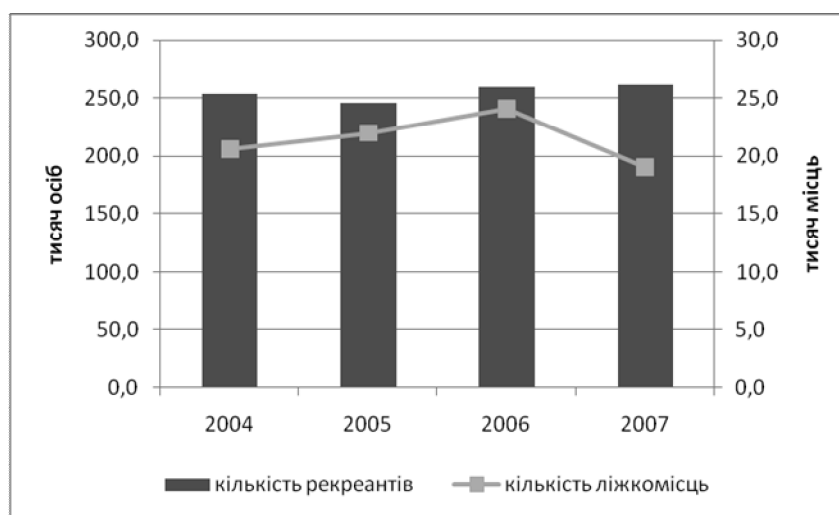

Рис. 5. Динаміка коефіцієнта завантаженості санаторно-курортних та оздоровчих закладів Львівської області

Для вирішення проблем сфери рекреації, пов'язаних із вдосконаленням організаційних механізмів управління, стратегічним розвитком рекреаційної сфери, вдосконаленням механізму формування та реалізації політики розвитку рекреаційного природокорис-

тування, вирішенням питань менеджменту і маркетингу в сфері рекреації, слід брати до уваги ті показники, які характеризують функціонування лише сфери рекреації, характеризують поведінку рекреантів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В Україні переважна більшість санаторно-курортних закладів працюють не рентабельно. Завантаженість вітчизняних санаторно-курортних закладів за рік становить близько 40 %, а за світовим досвідом цей показник повинен бути вищим ніж 68 %. Недостатнє використання матеріально-технічної бази сфери рекреації перешкоджає інтенсивній експлуатації та повноцінному відновленню основних фондів на рівні сучасних вимог.

Близько 60 % наданих рекреаційних послуг здійснюється саме в літній період, причому переважна більшість обслужених відвідувачів є вітчизняними рекреантами (85–88 %), тоді як на іноземних відвідувачів припадає близько 12–15 % обсягу наданих послуг.

Для підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази рекреаційної сфери потрібно насамперед здійснити заходи з її оновлення, реконструкції, провести реставраційні роботи, що є головною умовою у збереженні високого рівня сервісу відпочиваючих, а розширення кола пропонованих рекреаційних послуг дасть змогу продовжити тривалість періоду їх надання.

Не менш важливим є формування позитивного іміджу регіону. Для цього необхідно провести комплексні рекламно-інформаційні заходи із просування рекреаційної сфери регіону на національному та міжнародному ринках.

В умовах важкого соціально-економічного та фінансового становища доцільно переглянути політику ціноутворення на рекреаційні послуги, сформувані гнучкіше ціноутворення, яке дасть змогу рекреантам практично самостійно формувати комплекс бажаних рекреаційних послуг. Так виробники зможуть швидше реагувати на коливання попиту на ринку рекреаційних послуг.

Отже, головною метою розвитку ринку рекреаційних послуг є максимально ефективне використання існуючої матеріально-технічної бази рекреації, підвищення природно-рекреаційного потенціалу території, захист та відновлення навколишнього природного середовища, яке передбачає зменшення антропогенного навантаження на природні екосистеми, що забезпечить їх збереження для теперішніх та майбутніх поколінь.

Тоді, враховуючи названі передумови, можна переходити до розроблення маркетингової стратегії розвитку сфери рекреації.

1. Готельне господарство та туризм у Львівській області. Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2008. 2. Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2007. – 208 с. 3. Закон України “Про туризм”// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 13. – Ст. 180. 4. Методика розрахунку обсягів туристичної діяльності, www.ukrstat.gov.ua. 5. Статистичний щорічник Львівської області за 2007 рік: В 2 ч. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – Ч. 1. – 368 с. 6. Статистичний щорічник Львівської області за 2007 рік: В 2 ч. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2008. – Ч. 2. – 354 с. 7. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Державний комітет статистики України. – К.: Техніка, 2008. 8. Стафійчук В. І. Рекреалогія: Навч. посібник. – 2-ге вид. – К.: Альтерпрес, 2008. – 264 с. 9. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ., 2007. – 312 с. 10. Цікаві факти про мінеральну воду як таку, <http://shajan-dkz.at.ua/index/0-8>. 11. <http://www.stat.lviv.ua/>. 12. <http://www.tourism.gov.ua>